

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/36/64-67>

Gövhər Məmmədağiyeva

Bakı Dövlət Universiteti

Qazax filialı

govharmammadtagiyeva@gmail.com

TƏLİM PROSESİNDƏ EKOLOJİ TƏRBIYƏNİN TƏŞKİLİ

Xülasə

Müasir dünyamızda son dərəcə böyük ekoloji problemlər mövcuddur. İnsanlar müxtəlif seçimlər qarşısında qalmışdır. Bunun nəticəsidir ki, respublikamızda ekoloji problemlərə diqqət xeyli artmış, bu mövzuya həsr olunmuş onlarla qanun, qərarlar qəbul edilmiş, yüzlərlə konfrans, seminar və toplantılar keçirilmişdir. Yaşamaq üçün vacib olan ətraf mühiti hansı vasitələrlə, hansı üsullarla qorumaq məsələsi ön plana çıxmışdır. Ekoloji problemlərin heç də bir çox texniki vasitələrlə deyil, həmçinin cəmiyyətin bütün üzvlərinin təbiətə olan münasibətləri vasitəsilə ümumbəşəri dəyərlərlə, davranışlarla həlli yolunu tapa biləcəyi mümkündür. Ekoloji fəaliyyət tərbiyə vasitəsi kimi istifadə edilməlidir. Bütün bu kimi işlərin uğurla həyata keçirilməsində müəllim və şagirdlərin qarşılıqlı, məqsədyönlü əməkdaşlığı xüsusilə əhəmiyyətlidir.

Açar sözlər: *ekologiya, təlim-tərbiyə, təbiət, ekskursiya, ətraf aləm, şagird, münasibət, mərhəmət*

Govhar Mammadtaghiyeva

Baku State University

Gazakh branch

govharmammadtagiyeva@gmail.com

Organization ways of ecological upbringing in the educational process

Abstract

Environmental problems in our modern world are extremely large. People are faced with various choices. As a result of this, attention to environmental problems has increased significantly in our Republic, dozens of laws and decisions dedicated to this topic have been adopted, and hundreds of conferences, seminars and meetings have been held. What means and methods to protect the environment, which is important for living, came to the fore. It is possible that ecological problems can be solved not by many technical means, but also by means of the attitude of all members of the society towards nature with universal values and behaviors. Environmental activity should be used as a means of education. Mutual, purposeful cooperation of teachers and students is important for the successful implementation of all such works.

Keywords: *ecology, training, nature, excursion, environment, student, attitude, mercy*

Giriş

“Ekologiya” yunan sözü olub, yurd (məkan) haqqında təlim deməkdir. Ekoloji tərbiyə ahəngdar şəxsiyyətin tərbiyəsinin mühüm tərkib hissəsidir. O, gənc nəsli ekoloji biliklərlə silahlandırmağa, ekoloji mədəniyyəti formalaşdırmağa yönələn tədbirlər sistemidir. Ekoloji tərbiyənin əsasını təbiətə sevgi, onun mühafizəsi işi təşkil edir. İnsan təbiətin bir üzvüdür. Təbiət öz sərvətləri ilə insanı bəsləyir, fiziki və mənəvi qüvvələrini inkişaf etdirir, ona həyat bəxş edir. Lakin bəzən insan öz yaşam mənbəyini – təbiəti, ekoloji mühiti korlayır: udduğu havanı, içdiyi suyu, məhsulunu yediyi torpağı zəhərləyir. Bu yolla insanlıq özü-özünü məhvə doğru aparır, özü üçün dəhşətli fəlakətlər, xəstəliklər yaradır (1).

Ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəldiyi dövrdən başlayaraq, ölkədə ekoloji təhsil və tərbiyəyə ciddi fikir verilməyə başlandı, ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji təhsillə bağlı qəbul

edilmiş ekoloji qanun və qərarlar bu problemin həllində atılmış mühüm adımlar oldu. Vətəndaşın mənəvi-əxlaqi inkişafı və şəxsiyyət kimi tərbiyəsi müasir dövlət siyasətinin başlıca vəzifəsinə çevrildi. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev deyirdi: “Mən 1993-cü ildə Bakıya gələrkən bizim əkdiyimiz, becərdiyimiz bəzi ağacların kəsildiyini görəndə elə bildim ki, mənə yaralayıcılar. Mən dəfələrlə demişəm, bir də deyirəm – kim hansı bir sağlam ağacı kəsirsə, hesab edin ki, o mənim qolumu, barmaqlarımı kəsir... İnsan qurmalıdır, yaratmalıdır... Hər bir insan əkməlidir, becərməlidir, böyütməlidir. Əgər kimsə sağlam ağacı kəsirsə, o, nəinki xalqına, millətinə, ölkəsinə xəyanət edir, o öz ailəsinə, özü-özünə xəyanət edir. Ona görə də siz hər bir ağacın qorunması uğrunda mübarizə aparmalısınız (2). Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi bərpa edildikdən sonra ölkədə ekoloji təhsil və tərbiyəyə ciddi fikir verilməyə başlandı. İlk dövrdə ekoloji təhsil üç əsas istiqamətdə qurulurdu (3).

İnsanda insanlığın inkişafına səbəb olan amillərdən biri mərhəmətliliyin, tolerantlığın formalaşmasıdır. İnsan ətraf aləmlə çoxcəhətli əlaqə və asılılıqdadır. Bu real tərbiyə prosesinin çevikliyini, dinamikliyini, dəyişkənliyini şərtləndirir. Heç bir tərbiyə sistemi dəyişməz deyildir. O, ahəngdar şəxsiyyət tərbiyəsinin bütün tərkib hissələrini özündə birləşdirir. Buraya əqli tərbiyə, elmi dünyagörüşü, ideya-siyasi tərbiyə, əxlaq tərbiyəsi, estetik tərbiyə, əmək tərbiyəsi, hüquq tərbiyəsi, iqtisadi və ekoloji tərbiyə daxildir. Zaman keçdikcə ekoloji tərbiyənin məqsədi təkcə ekoloji biliklərin formalaşdırılmasının təşəkkül tapması deyil, həm də ekoloji mədəniyyətin, ekoloji şüurun, ekoloji yönümlü dünyagörüşün inkişafı oldu. Müasir dünyamızda ekoloji problemlər son dərəcə böyükdür.

Respublika Prezidenti İlham Əliyev “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006 – 2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında Sərəncamında qeyd etmişdir ki, “Azərbaycan Respublikası hazırda iqtisadi yüksəliş dövrünü yaşayır. Ölkənin geniş sosial iqtisadi islahatlara söykənən ümumi inkişaf konsepsiyasında ətraf mühitin mühafizəsində, insanların sağlam təbii mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqın rifahının yaxşılaşması naminə istifadəsi məsələləri mühüm yer tutur” (1).

Məlum olduğu kimi, XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq, cəmiyyətlə təbiət arasında «maddələr mübadiləsi» genişlənərək artdı və ətraf mühitin vəziyyətinin korlanmasına səbəb olmağa başladı. Bunun nəticəsində cəmiyyətin təbiətə «təzyiqi» urbanizasiyası, sənayeləşmə, kənd təsərrüfatının intensivləşdirilməsi prosesində daha da artmaqda davam edir. Elmin, texnikanın sürətlə inkişafı ətraf mühitə mütəmadi təsir göstərir. Dünyamızda təbiətlə insan arasında münasibətlərin korlanması, meşələrin, göllərin, dənizlərin, torpağın, havanın çirklənərək zərər görməsinə səbəb olur. Hər bir ölkənin özünəməxsus ətraf mühit strategiyası və siyasət xətti olsa da, qlobal məqsədlər insanların sağlam mühitdə yaşamasının təmin edilməsi, cəmiyyətin sahib olduğu ətraf mühit dəyərlərinin qorunması və inkişafı ətraf mühitin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına istiqamətlənmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 25 dekabr 2023-cü il tarixli Sərəncamı ilə 2024-cü il “Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili” elan edilmişdir. Sərəncamda qeyd edilir ki, Azərbaycanın 2030-cu ilə qədər sosial-iqtisadi inkişafa dair beş milli prioritetlərindən biri “Təmiz ətraf mühit və yaşıl artım ölkəsi” kimi müəyyən edilmişdir. Həmin prioritetə uyğun olaraq, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, yaşıllıqların bərpası və artırılması, su ehtiyatlarından və dayanıqlı enerji mənbələrindən səmərəli istifadənin təmin edilməsi istiqamətində işlər aparılır.

İşğaldan azad edilmiş Qarabağ və Şərqi Zəngəzur, eləcə də Naxçıvan Muxtar Respublikası yaşıl enerji zonası elan olunmuşdur. Azad edilmiş ərazilərdə həyata keçirilən genişmiqyaslı bərpa və yenidənqurma prosesində ətraf mühitin qorunması prioritetdir. Həmin ərazilərdə “ağıllı şəhər”, “ağıllı kənd” kimi innovativ yanaşmalar tətbiq edilir, ekosistem bərpa olunur (4).

Azərbaycan sosial və iqtisadi inkişaf sahələrində kifayət qədər nailiyyətlər əldə etmişdir və bu nailiyyətlərin dayanıqlı olması əsas prioritet kimi qəbul edilmişdir. Azərbaycanda ətraf mühit problemlərinin həlli istiqamətində genişmiqyaslı işlərin görülməsi, ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş dövlət siyasəti ölkənin dayanıqlı inkişaf strategiyasının mühüm tərkib hissəsidir. Bu gün işğaldan azad edilmiş torpaqlarımızda ekoloji vəziyyət hər bir vətəndaş üçün

olduqca önəmlidir. Müasir dövrümüzdə insanlar müxtəlif seçimlər qarşısında qalmışdır. Yaşamaq üçün vacib olan ətraf mühiti hansı vasitə və üsullarla qorumaq məsələsi ön plana çıxmışdır. Günümüzün başlıca problemlərindən olan ekoloji problemin sosial-iqtisadi amillərlə şərtləndiyi görülür. Ekoloji problemlərin heç də bir çox texniki vasitələrlə deyil, həmçinin müxtəlif insanların – uşaqların, gənclərin, yaşlı nəslin, bir sözlə, cəmiyyətin bütün üzvlərinin təbiətə olan münasibətləri vasitəsilə ümumbəşəri dəyər və davranışlarla həlli yolunu tapa biləcəyi mümkündür. Bunun üçün cəmiyyətin hər bir üzvü müəyyən ekoloji biliklərə yiyələnməli, əhalidə ekoloji dünyagörüşü formalaşmalı, təhsilin ayrı-ayrı pillələrində ekoloji təlimin həyata keçirilməsi təmin edilməli, məktəb, eləcə də məktəbəqədər tədris-tərbiyə müəssisələrində uşaqlar və şagirdlər arasında ekoloji tərbiyəyə xüsusi fikir verilməlidir (5).

Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda (2002) ümumi ekoloji biliklərə yiyələnməsi üçün hər kəsə bərabər şəraitin yaradılması, orta təhsil sistemində ekoloji biliklərin tədrisinin icbariliyi, ekoloji təhsil və maarifləndirmə prosesinin fasiləsizliyi dövlət siyasətinin əsas prinsipləri kimi götürülüb (6). Bütün bu kimi işlərin uğurla həyata keçirilməsində müəllimlərin və şagirdlərin qarşılıqlı, məqsədyönlü fəaliyyəti əhəmiyyətlidir. Bu fəaliyyət prosesinə ekoloji tərbiyə təlim zamanı prosesin tərkib hissəsi kimi iştirak edir. Ölkədə aparılan təhsil islahatları, dövlət tələbləri səviyyəsində müəllimlərə verilən müstəqillik, təhsil prosesinə yaradıcı münasibət, yeni texnologiyaların tətbiqi, təhsilin dünya standartları səviyyəsində yenidən qurulmasında mühüm rol oynayır. Bu islahatlar çərçivəsində ekoloji təhsilin inkişafı və ekoloji dünyagörüşünün formalaşması üçün geniş perspektivlər yaranır. Gənc nəslidə ekoloji dünyagörüşün formalaşması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər, ilk növbədə, canlı təbiətə olan humanist münasibətin yaranmasına səbəb olur (Hüseynzadə, Əzizova, Əliyev, Verdiyeva, 2021).

Təlim prosesi zamanı ekoloji təhsil və tərbiyə şagirdləri ekologiyanın müxtəlif sahələri üzrə müvafiq bilik, bacarıq və vərdislərlə silahlandırılmalıdır. İlk növbədə şagirdlərə bəsit formada biliklər verilməlidir. Uşaqlara sinif otaqlarının təmiz saxlanması, səliqəli geyinmək, kitab-dəftərlərinin səliqəli və təmiz saxlanması nə üçün lazım olduğu izah edilməlidir. Şagirdlərə sinif otaqlarında, məktəbin həyatında güllərə, ağaclara, quşlara və heyvanlara qulluq etmək, gələcəkdə təbiətə qeyri-insani münasibət hallarına biganə qalmamaq, ona qarşı mübarizə aparmaq bacarığı formalaşdırılmalıdır. Bu vəzifələr bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə keçirilməlidir. Ekoloji fəaliyyət tərbiyə vasitəsi kimi istifadə edilməlidir. Ekoloji tərbiyə uşaqda müəyyən mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərin formalaşmasına istiqamətlənməlidir. Belə olduqda, şagirdlər təbiətin qorunmasında, canlılara mərhəmətli münasibətin göstərilməsində fəal iştirak edər, onlarda vətənə, təbiətə məhəbbət hissi dərinləşər. Ekoloji tərbiyənin zəruri komponentlərindən biri vətən sevgisidir (Şükürov, 1999). Təbiəti sevmək, onu qorumaq vətəni sevmək, vətəni qorumaqdır. Ekoloji tərbiyə ekoloji baxışların və mühakimənin yaradılmasına kömək göstərməlidir. Professor Rüşad Hüseynzadə qeyd edir ki, “ekoloji bilikləri kiçik yaşlı məktəblilərə aşılamaq üçün təlim-tərbiyə proqramında ekoloji mövzulara xüsusi yer verilməlidir. Onlar ətraf mühit anlayışı ilə əlaqədar müvafiq olaraq biliklər qazanmağa müvəffəq olduqdan sonra təbiətə qayğılı münasibət bəsləməli olacaqlar. Ətraf mühitdən asılı olaraq hər bir canlının həyat tərzini tənzimləyir. Ətraf aləm haqqında sadə informasiyaya malik olan uşaq bilməlidir ki, o, daim ətraf mühitdən asılı olur və onun orqanizminin dəyişməsində, formalaşmasında əsas rol oynayır (9).

Nəticə

Uşaqlarda ekoloji dünyagörüşün formalaşması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər canlı təbiətə humanist münasibətin yaranmasına səbəb olur. Təbiətlə qarşılıqlı əlaqələrin yaranmasında ekskursiyaların rolu böyükdür. Şagirdlərin tədris fəaliyyətinin səmərəli forması olan təbiətə ekskursiyalar zamanı tərbiyənin vəzifələrinin həyata keçirilməsi imkanları daha genişdir. Məktəblilərdə ekoloji düşüncənin formalaşmasında onların təbiəti qorumaq xarakteri, faydalı əməkdə iştirakı mühüm rol oynayır. Şagirdlərin meşə zolaqları salınmasında, yaşıllaşdırma imcəliklərində iştirakı, bitkilər guşəsinin yaradılmasına qoşulması, təbiətlə bağlı sərgilərin yaradılmasına kömək etməsi və s. ekoloji tərbiyənin inkişafında xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Ətraf

mühitə münasibətimizi çağdaş dövrün tələbləri səviyyəsinə yüksəltmək istəyiriksə, fasiləsiz ekoloji təhsilə yiyələnməliyik. Təlim prinsiplərində ekologiyaın əsaslarının öyrədilməsi zamanın tələbinə uyğundur. Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Konsepsiyasında (Milli Kurikulum) da bu məsələyə xüsusi diqqət yetirilir. Şagirdlərdə ekoloji mədəniyyətin formalaşdırılması, onlarda ətraf mühitə qayğıkeş və həssas münasibət yaradılması ön plana çəkilir. Ümumtəhsil məktəblərində ekologiya təmayüllü siniflərin təşkili, ekologiyaın ayrıca fənn kimi tədris edilməsi, kimya və fizika fənlərində ekologiyaya aid mövzuların artırılması, buraxılış və qəbul imtahanlarında ekologiyaya aid sualların digər fənlərlə yanaşı testlərə daxil edilməsi, ümumtəhsil məktəblərində digər fənn kabinetləri ilə bərabər “Ekologiya” kabinetinin yaradılması, ümumtəhsil məktəblərində ekologiyaın digər fənlərlə integrativ şəkildə öyrənilməsi zəruridir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında Ətraf Mühitin və Təbiəti Mühafizə Fəaliyyətinin Vəziyyətinə dair Dövlət Məruzəsi. (1993). Bakı: Ergün.
2. Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı şəhəri, 23 may 2001-ci il. № 485.
3. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi. “Ekologiya və kitabxanaların qarşısında duran vəzifələr”. (2009). Bakı.
4. Azərbaycan Respublikasında 2024-cü ilin “Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili” elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. 25 dekabr 2023-cü il.
5. Azərbaycan Respublikasında Ümumi Təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulum). (2005). “Azərbaycan məktəbi” jurnalı, № 6.
6. “Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (2002). Bakı.
7. Hüseynzadə, R. L., Əzizova, Z. M., Əliyev, S. H., Verdiyeva, Ü. M. (2021). Pedagogika (dərslük). Bakı.
8. Şükürov, A. M. (1999). Sosial ekologiya (Ali məktəblər üçün dərslük). Bakı: Şəfəq-İM, 246 s.
9. “Azərbaycan Respublikası ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006–2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı şəhəri, 28 sentyabr 2006-cı il. № 1697.

Göndərilib: 10.04.2024

Qəbul edilib: 10.06.2024